

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA U
SRBIJI - STANJE, IZAZOVI
I PERSPEKTIVE

Beograd, 2015.

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu | 2015

1838

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ KVALITETA OBRAZOVANJA U SRBIJI –
STANJE, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Aleksandra Pejatović

Urednici

Prof. dr Emina Hebib
Doc. dr Biljana Bodroški Spariosu
Doc. dr Aleksandra Ilić Rajković

Recenzenti

Prof. dr Šefika Alibabić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Nataša Matović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Milica Andevski, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Tehnički urednik

Irena Đaković

Priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN

978-86-82019-91-6

Izdavanje ovog tematskog zbornika finansirano je sredstvima
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

**ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA
U SRBIJI – STANJE, IZAZOVI
I PERSPEKTIVE**

Beograd, 2015.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
-----------------	---

I Kvalitet predškolskog vaspitanja

Lidija Miškeljin

DIMENZIJA KVALITETA – DOSTUPNOST PREDŠKOLSKOG VASPITANJA ...	11
--	----

Nevena Mitranić

KVALITET VASPITANJA NA RANIM UZRASTIMA KROZ PERSPEKTIVU DRUŠTVENE PODRŠKE DEČJOJ IGRI: ANALIZA PRAKSE OBRAZOVNE POLITKE U SRBIJI.....	25
---	----

Dragana Pavlović Breneselović, Živka Krnjaja

ISTRAŽIVANJE KVALITETA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA U SRBIJI: ANALIZA OSNOVA PROGRAMA.....	39
---	----

II Kvalitet školskog

(osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog) obrazovanja

Slađana D. Anđelković, Zorica Stanisavljević Petrović, Maja Vračar

PERCEPCIJA ODELJENJSKIH STAREŠINA O OBLICIMA I SADRŽAJIMA RADA SA RODITELJIMA	55
---	----

Radovan Antonijević, Nataša Vujsić Živković

UNAPREĐIVANJE OBRAZOVNOG POSTIGNUĆA	67
---	----

Biljana Bodroški Spariosu

KRITERIJUMI I INDIKATORI KVALITETA DELATNOSTI UNIVERZITETA: U-MULTIRANK PRISTUP	79
---	----

Emina Hebib

EFEKTIVNO UPRAVLJANJE ŠKOLOM KAO PRETPOSTAVKA RAZVOJA KVALITETA ŠKOLSKOG OBRAZOVANJA	93
--	----

Lidija Radulović, Milica Mitrović

NASTAVNICI I NASTAVA U NAŠIM ŠKOLAMA – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA.....	105
--	-----

Mirjana Senić Ružić

UPOTREBA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U OBRAZOVANJU – JEDAN OD MOGUĆIH ODGOVORA NA OBRAZOVNE POTREBE XXI VEKA	123
--	-----

III Kvalitet obrazovanja odraslih

Dubravka Mihajlović, Kristina Pekeč, Edisa Kecap

OBRAZOVANJE I KARIJERNI RAZVOJ ODRASLIH – ISTRAŽIVANJE KVALITETA	141
---	-----

Zorica Milošević, Snežana Medić

INTEGRISANA OBRAZOVNA PODRŠKA STARIJIMA: KA NOVOM KVALITETU OBRAZOVANJA STARIJIH	155
---	-----

PREDGOVOR

Pitanje osiguranja i razvoja kvaliteta obrazovanja javlja se poslednjih godina kao tema sve većeg broja naučno-istraživačkih projekata i naučnih i stručnih radova. Pored toga, osiguranje i razvoj kvaliteta obrazovanja prepoznato je i kao deklarirana tendencija razvoja obrazovanja i ključni cilj reformskih i razvojnih procesa u oblasti obrazovanja u savremenim školskim sistemima. Stoga se, kao sadržaj zvaničnih dokumenata kojima se u praksu implementiraju određena politička rešenja u oblasti obrazovanja, često javljaju pitanja strateških mera za osiguranje i razvoj kvaliteta obrazovanja, kao i mehanizama procenjivanja nivoa njegove ostvarenosti.

Institut za pedagogiju i andragogiju je u poslednjih pet godina realizovao projekat pod nazivom *Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji* (br. 179060, 2011–2015) koji je finansiralo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

U okviru navedenog projekta, objavljeno je šest tematskih zbornika. U prvom zborniku, *Kvalitet u obrazovanju* (2011), predstavljeni su različiti pristupi u sagledavanju kvaliteta u obrazovanju i dimenzija koje ga sačinjavaju. U drugom zborniku pod naslovom *Posebna pitanja kvaliteta u obrazovanju* (2012), pojedini pristupi kvalitetu u obrazovanju razmatraju se iz različitih perspektiva – pedagoške, andragoške, istorijske, etičke, obrazovno-političke itd. *Kvalitet u obrazovanju: izazovi i perspektive* (2012), treći po redu objavljeni zbornik, sadrži radove u kojima se analiziraju, neposredno ili posredno, neki od brojnih izazova i perspektiva kvaliteta u obrazovanju. Zbornik *Contemporary Issues of Education Quality* (2013) nastao je kao rezultat saradnje Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Instituta za obrazovanje odraslih Univerziteta u Pečuju. Prilozi u navedenom zborniku (čiji su autori istraživači iz Srbije, Mađarske, Slovenije, Nemačke, Austrije, Finske, Turske, Crne Gore i Hrvatske) su, prema sadržaju, grupisani u sledeće četiri celine: kvalitet predškolskog, osnovnoškolskog i visokog obrazovanja; kvalitet obrazovanja odraslih; reforma obrazovanja i obrazovna politika; metodološki pristupi i rešenja u procenivanju kvaliteta obrazovanja. U trećoj fazi realizacije projekta objavljena su dva zbornika: *Pedagoški modeli evaluacije i strategije razvijanja kvaliteta obrazovanja* (2014) i *Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja odraslih u Srbiji* (2014). Tematika radova u navedena dva zbornika obuhvata pitanja rekonceptualizacije kvaliteta u području obrazovanja; mehanizama praćenja i procenjivanja kvaliteta obrazovanja; mogućih strategija unapređivanja

INTEGRISANA OBRAZOVNA PODRŠKA STARIJIMA: KA NOVOM KVALITETU OBRAZOVANJA STARIJIH¹⁰

Zorica Milošević, Snežana Medić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Apstrakt

Nigde se obrazovanje i socijalna zaštita ne dodiruju tako blisko kao u oblasti obrazovanja starijih. Integralnost postaje zajednički imenitelj i obrazovanja i socijalne zaštite starijih. Novom, integralnom modelu socijalne zaštite starijih odgovara integrisana obrazovna podrška. Integralni model socijalne zaštite, zasnovan na ostvarivanju tri skupine/kategorije prava, pretpostavlja snažnu obrazovnu intervenciju u ostvarivanju svake skupine podjednako i ravnopravno, kao podrška ostvarivanju prava na život u prirodnom okruženju, prava na razvoj i očuvanje ličnih potencijala i prava na integrisan društveni život u zajednici. „Nove generacije starijih ljudi“ imaju potrebu integralne društvene podrške i korišćenje prava na obrazovanje za ostvarivanje svake od njih. Namera ovog rada je da potraži odgovore na pitanja kako i zašto „nova slika starenja“ zahteva integralnu podršku, na koji način obrazovanje tome može da odgovori i koji primeri dobre prakse mogu biti smernice ka njenoj realizaciji.

Ključne reči: obrazovanje starijih, integralna zaštita starijih, integrisana obrazovna podrška starijima

Uvod ili Nova slika starenja – od „piramide ka kocki“

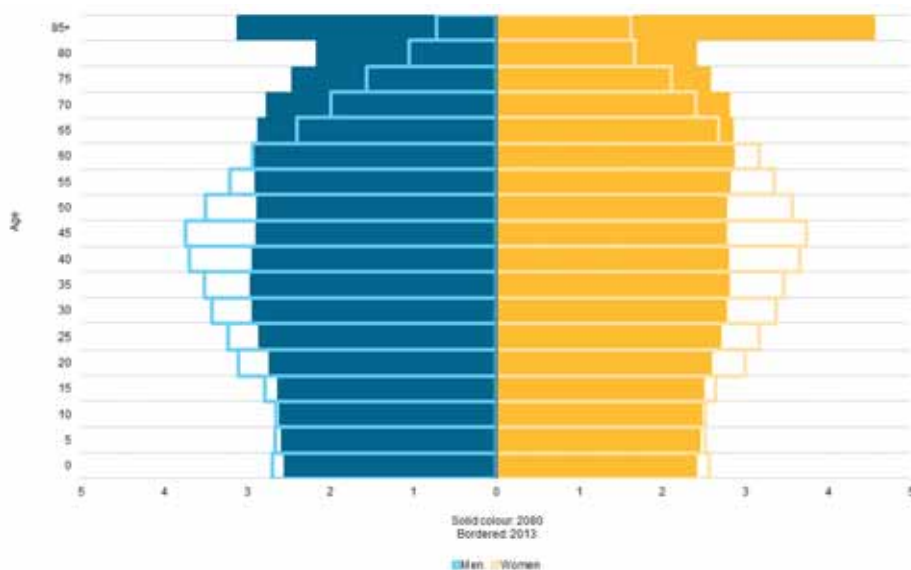
Zbog pada nataliteta i povećanja dugovečnosti, procenjuje se da će za manje od 10 godina po prvi put u istoriji čovečanstva broj starijih ljudi nadmašiti broj dece (Withnall, 2012, prema: Merriam & Kee, 2014; Formosa, 2013). U Srbiji je u 2014. godini 18% populacije bilo starosti 65 godina i starije, što je više od proseka Evrope – Starog kontinenta, u kojoj je 16% stanovništva starosti 65 godina i starije (Population Reference Bureau, 2015). Populaciona piramida Evrope toliko se promenila za poslednje četiri decenije, da je, možda, trenutno možemo

---

* Rad je nastao u okviru projekta Instituta za pedagogiju i andragogiju (Filozofski fakultet, Beograd) „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja“ (br. 179060), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

nazvati i nekim drugim imenom, a ne „piramidom“ (Population Reference Bureau, 2015). Prosečna dužina životnog veka u zemljama Starog kontinenta, pa i u Srbiji, povećala se u poslednjih desetak godina (izvor: Eurostat (1)), tako da su predviđanja da će 2080. godine populaciona piramida Evrope (Grafikon 1) znatno više podsećati na „Kocku“. Jedina starosna grupa koja će se konstantno povećavati je grupa starijih u tzv. četvrtom životnom dobu, a primetna je i tendencija porasta broja ljudi u tzv. trećem životnom dobu (izvor: Eurostat (3)).

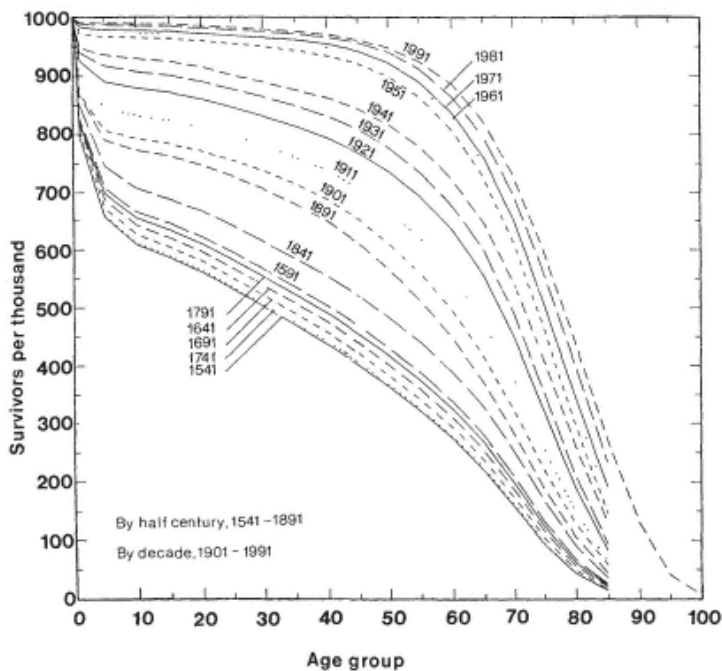
Grafikon 1. Populaciona piramida Evrope 2080. godine (izvor: Eurostat (2))

(¹) 2013: provisional 2080 projections (EUROPOP2013).
Source: Eurostat (online data codes: demo_pjanigroup and proj_13nprms).

Prikazane „slike starenja“ ne posmatramo ni kao fenomen, ni kao izazov, već kao proces koji nas svojim tokom poziva ne samo na razumevanje (i redefinisavanje) nove uloge starijih u funkcionisanju i razvoju društva, već i uloge društva (i njegovih sistema) u podršci funkcionisanju starijih u tim novim ulogama. Broj starijih ljudi koji doživljavaju duboku starost jeste u porastu, ali ljudski životni vek se neznatno promenio tokom vremena. Olšanski, Hejflik i Karners (Olshansky, Hayflick & Carners, 2002) podsećaju da se on neće ni promeniti sve dok se ne otkrije „ključ starenja“. Verovatno je u svim periodima razvoja ljudske civilizacije bilo ljudi koji su doživljavali duboku starost. Pravougaona kriva „preživljavanja“ u proteklih pet vekova pokazuje da je sve veći broj ljudi koji se približavaju maksimalnom životnom veku, ali je ona, u isto vreme, i „dokaz“ da se ljudski životni vek tokom vekova neznatno promenio (Grafikon 2).

Grafikon 2. Pravougaona kriva „preživljavanja“ u periodu od 1541–1991. godine (izvor: Kertzer & Laslett, 1995)

Ono što se zasigurno promenilo u ljudskom životnom veku, to je kvalitet života. Logikom „običnog“ razmišljanja, moglo bi se zaključiti da što je kvalitet života bolji, to će kvalitet života u trećem i četvrtom životnom dobu (pa i broj ljudi u ovim starosnim kategorijama) biti bolji (i veći). Erber (Erber, 2013) s pravom ukazuje na to da ukoliko se počeci bolesti i invalidnosti mogu odložiti za najkasnije životno doba, to na kvalitetu života treba „raditi“ do kraja života.

Svako društvo ima svoja očekivanja u vezi uloga, zadataka i ciljeva koje treba ostvariti u mladom, odraslom i starijem dobu. Mada, istraživanja pokazuju da u SAD godine postaju sve irelevantnije kao prediktori potreba, načina života i životnih ostvarenja (Neugarten, prema: Binstock, 2002). Ne postoji određeni „set pravila“ prema kojima se određuje da je osoba postala starija ili „prešla“ u kategoriju starijih. Ipak, u svetskim razmerama, pa i u Srbiji, „magičan broj“ od 65 godina postao je „službeno doba“ stupanja u uzrast starijih. I pored toga što se starost često povezuje sa pasivnošću i zavisnošću ljudi u ovoj životnoj fazi svog životnog ciklusa, nove generacije starijih suprotstavljaju se toj slici. Stariji su danas višeg obrazovnog nivoa nego stariji koji su živeli nekada, među njima je manje nepismenih nego što je to bilo nekada (Barro & Wha Lee, 2013; A Profile of Older Americans, 2015). Prema Anketama o radnoj snazi u Srbiji iz 2011. i 2013. godine (Republički zavod za statistiku RS (1) i (2)), takođe je primetan

porast broja starijih sa završenom srednjom školom, sa 4,3% na 5,4%, a u 2013. godini oko 7,8% starijih je sa završenim višim i visokim nivoom obrazovanja.

„Nova slika starenja“ p(ri)okazuje:

- Da je sve više starijih.
- Da su stariji sve obrazovaniji.
- Da je kvalitet života starijih sve bolji.
- Da su stariji najveći konzumenti svih usluga i dobara.
- Da je lična i socijalna aktivnost starijih sve veća.
- Da su načini zadovoljavanja potreba starijih sve sličniji načinima zadovoljavanja potreba drugih generacija.

Starenje stanovništva ne predstavlja trend koji je „dobrodošao“, koji se „pozdravlja otvorenih, raširenih ruku“. Kako se pripremiti za zadovoljavanje potencijalnih troškova starenja stanovništva (društva), i dalje je zagonetka za vlade mnogih zemalja (LARA, Part 2, n.d.). Percepcija starosti, starenja i starijih ogleda se i u terminima kojima opisujemo procese starenja: „demografska tempirana bomba“, „nepovoljna demografska situacija“, „neproduktivno stanovništvo“, „društveni i ekonomski teret“... Volker (Walker) s pravom ukazuje na činjenicu da su kreatori politika i profesionalci starije ljude dugo opažali kao uglavnom zavisne, neproduktivne i pasivne *objekte* (Walker, 2006, prema: De Donder, Brokens, De Witte, Buffel, Dury, Smetcoren & Verté, 2014). Rezultati istraživanja (Kite & Wagner, 2002) pokazuju da su stariji osjetljivi na upotrebu termina koje ljudi koriste da bi opisali njihovu starosnu grupu. Pojavu ejdžizma, skupa ideja i verovanja koja su u vezi sa diskriminatorским stavovima prema starijim osobama, Palmor (Palmore, 2001) smatra trećim najvećim „izmom“ u savremenom društvu, pored rasizma i seksizma. Ali, za razliku od rasizma i seksizma, svi smo potencijalne žrtve ejdžizma, samo da dovoljno dugo (po)živimo.

Uloga obrazovanja u integralnoj zaštiti starijih

Integralni model socijalne zaštite (Medić, Brkić, Vlaović-Vasiljević, Vulević, Mihić, Obradović, 2010), rezultat je reformskih težnji da se sistem socijalne zaštite u Republici Srbiji kreira na principima i ciljevima reforme ovog sistema definisanim u Strategiji razvoja socijalne zaštite RS (2005). Prema ovom Modelu, u središtu procesa socijalne zaštite su *korisnici*, njihove *potrebe* i *prava* (Medić i drugi, 2010). Sva prava u kojima se neka ključna pitanja života regulišu i koja su promovisana na jednom globalnom nivou, u Modelu integralne socijalne zaštite svrstana se u tri skupine, tako da je Model zasnovan na ostvarivanju:

1. Prava na život u prirodnom okruženju,
2. Prava na razvoj i očuvanje ličnih potencijala i
3. Prava na integrisan društveni život u zajednici.

U kontekstu prve skupine prava, *prava starijih na život u prirodnom okruženju*, prepoznaju se potrebe koje se odnose na: blagovremeno otkrivanje promena u fizičkom i psihičkom zdravlju starijih, podršku porodici i starijem licu za život u neposrednom okruženju i potrebu za kompenzacijom prirodnog okruženja (ukoliko su iscrpljene sve mogućnosti za zadovoljavanje prethodno navedenih potreba). Usluge, kao društveni odgovori podrške u zadovoljavanju ovih potreba starijih, mogu se prepoznati u: dnevnim uslugama u zajednici (dnevni boravak, klubovi za starije, pomoć u kući, nega i lečenje u stanu, donošenje hrane u stan, privremeni višednevni smeštaj), uslugama podrške za samostalni život (stanovanje uz podršku) i savetodavno-terapijskim i socijalno-edukativnim uslugama (informisanje, savetovanje, preventivne aktivnosti). U svim navedenim uslugama, obrazovanje na neki način učestvuje – neke od ovih usluga već sadrže obrazovanje, a neke se obrazovanjem mogu unaprediti. Prema podacima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu (Katalog akreditovanih programa obuke u socijalnoj zaštiti, 2012), od akreditovanih 116 programa, 8 je iz oblasti zaštite odraslih i starijih osoba – od tih osam programa, članovi porodice starijih osoba su u dva programa prepoznati kao indirektni krajnji korisnici programa. A prema nekim predviđanjima (McNair, 2009), u koncepciji celoživotnog učenja, polje obrazovanja za život u porodici biće jedno od prioriternih specifičnih oblasti ove koncepcije. Kako način zadovoljavanja promenljivih potreba članova porodice u najvećoj meri determiniše kvalitet porodičnog života (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1997), to polje obrazovanja za život u porodici u starijem dobu predstavlja važnu oblast podrške i zaštite starijih. Sadržaj promenljivih potreba članova porodice „apsorbovan“ je u razvojnim zadacima porodice – izazovima sa kojima se porodica suočava u svakoj fazi svog životnog ciklusa, pa tako i u fazi „porodica koja stari“. U kontekstu obrazovanja starijih, razumevanje razvojnih zadataka porodice kroz obrazovne programe za život u porodici svakako vodi prepoznavanju promena koje očekuju porodicu u ovoj fazi njenog životnog ciklusa, promena kod njenih članova i razumevanje razvoja porodice kao osnovnog zadatka njenih odgovornih članova.

Jedan od značajnih konceptualnih okvira za razvoj, primenu i evaluaciju obrazovnih programa za život u porodici, kreiran od strane Nacionalnog saveta za porodične odnose SAD (National Council on Family Relations), predstavlja Nacrt tematskih oblasti obrazovanja za život u porodici (Family Life Education Content Areas: Content and Practice Guidelines, 2009). Koncept sugerise da se tematskim oblastima koje su njime koncipirane pristupi u zavisnosti od toga ka kome se obrazovni programi za život u porodici usmeravaju: deci, mladima, odraslima ili starijima (Bredehoft, 2009). Upravo u prepoznavanju starosti i promena koje ona donosi kao posebne faze u životnom ciklusu porodice u kojoj porodično funkcionisanje može biti podržano obrazovanjem za život u porodici vidi se nesumnjivi značaj ovog Nacrta za oblast obrazovanja starijih. Koncept ukazuje na to da oblasti obrazovanja za život u porodici koje mogu biti okvir za kreiranje obrazovnih programa za starije i članove njihovih porodica, mogu

biti (Bredehft, Gesme, Eckhoff, 2009; Walcheski, Bredehft, 2009; MacDermid, 2009; Darling, Howard, 2009; Olson-Sigg, Olson, 2009; Rettig, 2009; Jacobson, 2009): 1. Porodica i pojedinac u društvenim kontekstima (o mrežama podrške porodici sa starijim članovima, doprinosu razvoja tehnologije funkcionisanju u starijem dobu, ulogama starijih i njihovih porodica u društvu, starosnoj diskriminaciji, prevenciji zloupotrebe starijih, zbrinjavanju starijih), 2. Unutrašnja dinamika porodičnog života (o promenama u porodičnim ulogama kroz proces starenja, promeni potreba i očekivanja članova porodice, periodima porodičnih tranzicija – penzionisanju, napuštanju, pozicijom moći u porodici, suočavanju sa stresom i stresnim situacijama, intergeneracijskoj dinamici porodičnog života) 3. Razvoj čoveka kroz životni ciklus (o različitim dimenzijama individualnog razvoja, prilagođavanju poteškoćama u razvoju, prilagođavanju i suočavanju sa promenama u procesu starenja, mitovima i istinama o starenju i starosti, prilagođavanju na gubitke), 4. Seksualnost u starijem dobu (o normalnosti seksualnih osećanja i reagovanja u starosti, prevenciji seksualnog nasilja, intimnosti u starijem dobu, verovanjima, mitovima i činjenicama o intimnosti) 5. Međuljudski odnosi (o razvoju lične autonomije, samopouzdanja i vere u sebe i u druge u starijem dobu, preuzimanju odgovornosti i obaveza u relaciji sa drugima, promenama u bračnim relacijama tokom vremena) 6. Upravljanje porodičnim resursima (o korišćenju ličnih i porodičnih resursa, raspodeli i upravljanju sredstvima, potrošnji i očuvanju materijalnih i nematerijalnih resursa), 7. Obrazovanje za roditeljstvo (o promeni odnosa roditelj – dete u starosti, vaspitanju unučadi, različitostima u vaspitnim stilovima i vrednostima između različitih generacija, komunikaciji, porodičnim konfliktima). Predstavljen Nacrt može biti okvir za razvoj obrazovnih programa namenjenih usvajanju znanja relevantnih za porodično življenje, preispitivanju ličnih i razumevanju i prihvatanju stavova i vrednosti drugih, razvijanju interpersonalnih veština koje doprinose uspešnom porodičnom životu u starijem dobu.

U okviru druge skupine prava, *prava starijih na razvoj i očuvanje ličnih potencijala*, potrebe starijih se odnose na: potrebe za prevencijom nastanka posledica i ublažavanja posledica starosti i starenja na fizičko i psihičko zdravlje starijih, potrebe za zadovoljavanjem i razvijanjem posebnih interesovanja i znanja starijih. Savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge, kao što su: programi zdravstvene edukacije i rehabilitacija, informisanje, savetovanje, programi očuvanja psihofizičkih sposobnosti starijih, različiti obrazovni programi univerziteta za treće doba, prepoznaju se kao ključne za zadovoljavanje ovih potreba starijih. Sve navedene usluge direktno računaju na obrazovnu intervenciju, kao snažnu podršku ostvarivanju prava na razvoj i očuvanje ličnih potencijala starijih. „Osim obrazovanja kao kapitala sa kojim se ulazi u treće životno doba, učenje i obrazovanje u trećem dobu, pored zdravlja i prihoda postaje ključni činilac kvaliteta života u starosti“ (Medić, 2010: 88).

Jedan od obrazovnih programa koji na različita pitanja o starosti i starenju odgovore pronalazi u učenju jeste „LARA: Učenje – odgovor starenju“ (LARA:

Learning a Response to Ageing, European Commission – Lifelong Learning Programme, n.d.). Kontekst osnovnog pitanja koje je vodilo istraživače u kreiranju LARA projekta je sledeći: odrasli koji su uključeni u različite oblike formalnog i neformalnog učenja grade sopstvene „rezervoare“ veština i znanja, ali možemo li biti sigurni da se u njima nalaze ključne kompetencije potrebne za starenje i život u starijem dobu (LARA, n.d.)? Naime, istraživanja su pokazala da se veliki deo učenja potrebnog starijima odnosi na „praznine u znanjima“, nastale u različitim periodima njihovog života. Ovi deficiti nose sa sobom potencijal da izazovu ili pogoršaju postojeće probleme koji mogu radikalno uticati na kvalitet života u starosti. Umesto pristupa po kom se problem rešava u trenutku kada on postaje kritičan, LARA se zalaže za „razumniji pristup razvoju veština i znanja, i to iz perspektive celoživotnog učenja, po kom one treba da postanu centralni deo učenja za sve odrasle, bez obzira na njihovu starost“ (LARA, Part 1: 6). LARA tim razvija zajedničko razumevanje starenja, iz kog crpi skup veština i znanja potrebnih da se kroz procese starenja prođe uspešno. Ovaj skup veština i znanja smatra se celoživotnim kompetencijama. Kako to LARA opisuje, „fokusirajući se na proces kroz koji prolaze svi odrasli – starenje – identifikovan je set kompetencija koje [...] su suštinski deo „banke“ znanja i veština svake osobe“ (LARA, Part 1: 8). Na glavno pitanje: čime treba ovladati da bismo bili sposobni da dobro starimo, LARA daje odgovor razvijajući novu paradigmu – „Pismenosti za starenje“ (Ageing Literacies). Tri su ključna koncepta koja oblikuju LARA program. Prvi je da najveća vrednost učenja nije u predmetu (temi, sadržaju) učenja, već je učenje kako se uči važnije od onoga što se naučilo. Drugo, bez obzira na godine i iskustvo, stariji su riznica iskustva, mudrosti i znanja koja treba staviti u funkciju učenja i koristiti u programima učenja. Treće, učenje o tome kako se suočiti sa starenjem ne bi trebalo započeti onda kada su ljudi već u tom starosnom dobu – tranzicioni momenti se dešavaju tokom celog života, tako da su veštine za uspešno suočavanje sa njima neophodne tokom celog života. Ključna pismenost u paradigmi „Pismenosti za starenje“ je pismenost učenja – ona je konstituent svih ostalih pismenosti, a „ovde uključeno učenje se ne oslanja niti na predispozicije za učenje niti na prethodno obrazovno postignuće. Glavni izvor ovog učenja je životno iskustvo...“ (LARA; Part 2: 12). Pored pismenosti učenja, LARA obuhvata: finansijsku, emocionalnu, zdravstvenu, građansku – pismenost za život u zajednici i tehnološku pismenost, razvijajući za svaku od njih set obrazovnih sadržaja kojima se ove pismenosti mogu razvijati kod starijih. Tvorci LARA programa ukazuju na to da lista ovde navedenih pismenosti nije konačna i da „paradigma može biti pod uticajem specifičnih nacionalnih i/ili regionalnih zahteva“ (LARA, Part 2: 11). Tako su tokom realizacije pilot-projekta u Nemačkoj, stariji kao učesnici ovog obrazovnog programa, predložili uključivanje kulturne pismenosti i pismenosti ovladavanja stranim jezikom u koncept „Pismenosti za starenje“.

Treća skupina prava, *pravo starijih na integrisan društveni život u zajednici*, obuhvata potrebu starijih da budu prihvaćeni u svom socijalnom okruženju.

Usluge za zadovoljavanje ovih potreba starijih, prepoznaju se u društvenoj podršci razvoju programa različitih udruženja za brigu o starijima, podsticanju razvoja grupa za podršku i samopodršku, podsticanju volonterizma kod starijih, i drugim vrstama podrške neophodnim za aktivno učešće korisnika u zajednici. Jedan od aspekata „paradigme aktivnog starenja“ jeste upravo participacija starijih kako u formalnim tako i u neformalnim obrazovnim aktivnostima (Fernandez Ballesteros, 2009, prema: Villar and Celdrán, 2012). Kao rezultat naglašavanja ove paradigme broj različitih obrazovnih programa usmerenih ka starijima je drastično porastao u proteklih nekoliko decenija. Uzrok porasta njihovog broja takođe je i u afirmisanju koncepcije celoživotnog učenja. Složićemo se sa činjenicom da koncept celoživotnog učenja ima različita značenja, ali da se glavni cilj ovog koncepta tiče svih društvenih grupa, a odnosi se na smanjivanje socijalnih nejednakosti – ne samo u detinjstvu i adolescenciji (promocijom obaveznog obrazovanja), već i u odraslom dobu (stručno obrazovanje) i nakon penzionisanja (Evans, 2006). U koncepciji celoživotnog učenja i obrazovanja, univerziteti igraju važnu ulogu. Iako je njihova osnovna orijentacija ka pružanju obrazovanja potrebnog za uspeh na tržištu rada, u širem smislu oni su takođe agensi socijalizacije i ličnog razvoja (Villar and Celdrán, 2012), koji pored nastavnih i istraživačkih funkcija, moraju biti posvećeni prenosu i širenju naučnog i umetničkog znanja, uzimajući u obzir nove demografske i socijalne karakteristike društva, a naročito sve veću dugovečnost i broj starijih osoba (Winckler, 2008, prema: Villar and Celdrán, 2012).

U poslednjih nekoliko decenija, univerziteti su ponudili različite obrazovne programe za starije osobe. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, pridružio se tim inicijativama za otvaranje ka starijoj populaciji i to kroz nekoliko programa realizovanih u saradnji sa različitim partnerima. Na inicijativu Centra za opštenaučno kontinuirano obrazovanje Univerziteta u Ulmu (Nemačka), andragozi sa Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu (u saradnji sa partnerskim nevladinim organizacijama) 2011. godine su realizovali projekat „DASUN – Univerziteti za starije u podunavskom regionu: Razmena iskusstva na univerzitetski zasnovanom akademskom obrazovanju za starije u dunavskom regionu kao most između nauke i građana“. Cilj ovog projekta je bio da se izgradi most između univerziteta, nevladinih organizacija i starijih sugrađana, kako bi se promovisala i negovala ideja celoživotnog učenja i aktivnog starenja. Fokus je bio na razvijanju univerzitetski zasnovanih obrazovnih programa za starije i obezbeđivanju njihove dostupnosti starijima. Centralni događaj projekta bio je „Akademski dan“ na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Realizaciji ovog događaja prethodilo je istraživanje o mišljenju starijih sugrađana o obrazovanju u starijem dobu. U istraživanju je učestvovalo 85 ispitanika, starosti 65 godina i starije. Rezultati istraživanja su pokazali da: 84,5% starijih ima želju da učestvuje u programima celoživotnog učenja i obrazovanja; preferirane oblasti obrazovanja su: strani jezici, obuka za rad na informaciono-komunikacionim tehnologi-

jama, kulturni i sadržaji vezani za očuvanje zdravlja; od naučnih oblasti koje se izučavaju na Filozofskom fakultetu, najviše interesovanja su ispoljili za psihologiju, istoriju umetnosti, istoriju i arheologiju. Na osnovu ovih rezultata, koncipiran je „Akademski dan“, sa sadržajima za starije iz sledećih oblasti: andragogija, psihologija zrelog doba i starenja, etnologija i antropologija, istorija umetnosti, istorija. Rezultati evaluacije „Akadenskog dana“ pokazuju da se velikoj većini starijih (98,1%) ovaj događaj svideo, da je bio vrlo inspirativan i interesantan (preostalih 1,9% je izabralo opciju da doda nešto drugo na listu ponuđenih odgovora i ti dopisani odgovori su se odnosili na „neočekivanja da će ovaj dan biti tako zanimljiv“). Predlozi za unapređenje „Akadenskog dana“ odnosili su se na: češće organizovanje ovakvih susreta, duže trajanje manifestacije, proširivanje „Akadenskog dana“ i na naučna polja drugih fakulteta Univerziteta u Beogradu. Polazeći od tih iskazanih potreba starijih, Društvo andragoga Srbije je u saradnji sa andragozima Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Fondacijom za humano starenje Dr Laza Lazarević i Univerzitetom za treće doba – AD „Đuro Salaj“, 2012. godine organizovalo „Akademsku nedelju“ (u trajanju od sedam dana), takođe sa ciljem promocije naučnih znanja i afirmacije prava starijih na participaciju u akademskim programima kao segmentu celoživotnog učenja i obrazovanja. U nameri da se, pored Filozofskog, i drugi fakulteti Univerziteta u Beogradu otvore za starije i izađu van svojih uobičajenih generacijskih struktura polaznika, saradnja je uspostavljena sa Filološkim, Farmaceutskim, Medicinskim i Šumarskim fakultetom. Uz odobrenje i predlog Ministarstva prosvete i nauke poziv za učešće u „Akademskoj nedelji“ distribuiran je učenicima tri osnovne škole, a preko njih i zainteresovanim starijim članovima njihovih porodica. U obrazovnim programima „Akademske nedelje“ učestvovalo je 139 polaznika različitih generacija (95% je bilo starijih od 65 godina). Najveće interesovanje bilo je, očekivano, za program Medicinskog fakulteta; većina smatra da su upravo fakulteti prava mesta za organizaciju ovakvih obrazovnih susreta, a na pitanje o zainteresovanosti za druge akademske oblasti, naveden je širok dijapazon interesovanja – od filozofije, preko biologije, do geologije. Među brojnim projektima o međukulturnom i međugeneracijskom učenju u podunavskim zemljama koje je realizovao Centar za opštenaučno kontinuirano obrazovanje Univerziteta u Ulmu (Nemačka) bio je i projekat Grundtvig učeće partnerstvo „Dunavske priče“, 2011–2013 (Grundtvig Learning Partnership „Danube Stories“, 2011–2013). Međunarodni obrazovni program „Aktivno starenje i međugeneracijsko učenje – kafe pričaonica“, nastao kao deo ovog projekta, realizovan je na Filozofskom fakultetu u Beogradu u toku 2013. godine. Ovaj obrazovni program pripada onoj grupi programa kojima se „promoviše i podržava novi oblik zajedništva među različitim generacijama i kulturama naroda dunavskog regiona, sa naglaskom na aktivnom starenju kao snazi društvenih i kulturnih integracija“ (Milošević, Medić, Popović, 2013: 42). Učesnike ovog programa činili su stari iz Nemačke i Srbije i pedeset mladih, studenata andragogije

Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji pohađaju kurs iz oblasti obrazovanja i aktivnog starenja. Svi učesnici programa kombinovali su se u različitim aktivnostima zajedničkog učenja, koje se zasnivalo na pretpostavkama o razlikama koje postoje među svim grupama učesnika, a u vezi sa razumevanjem, interpretacijom i vrednovanjem ključnih životnih fenomena i zajedničkih društvenih događaja (Milošević, Medić, Popović, 2013). U istraživanju koje se bavilo otkrivanjem postojanja ovih razlika, njihovog obima, dubine, stepena suprotstavljenosti i sličnosti, zadatak je bio da se utvrdi kakve razlike među ovim generacijskim i kulturnim grupama postoje i kakav je kvalitativni i kvantitativni karakter ovih razlika. Istraživači su došli do rezultata koji pokazuju o kojim životnim fenomenima grupe imaju različita mišljenja i kada je razlog tih razlika generacijska, a kada kulturna pripadnost, ali naglašavaju da je „razumevanje, prihvatanje i tolerantnost na ove razlike svrha interkulturnog i intergeneracijskog programa. Dakle, razlike same po sebi jesu izvori učenja, one po sebi nisu ni dobre ni loše, kao ni velike ili male. Odnos pojedinaca ili grupa prema razlikama stavlja ispred njih vrednosno značenje i definiše ciljeve programa...” (Milošević, Medić, Popović, 2013: 63). Otuda, cilj obrazovnih intergeneracijskih i interkulturnih programa treba da bude građenje odnosa prema tim razlikama, koje prevazilazi egocentriizam, a ne neutralisanje tih razlika. Kakve god da su razlike među ljudima, autori s pravom zaključuju da „obrazovni programi imaju snagu da razlike među ljudima stave u funkciju njihovog daljeg individualnog i kolektivnog napredovanja“ (Milošević, Medić, Popović, 2013: 63).

Model integralne socijalne zaštite u *istu* ravan po važnosti stavlja *sve* potrebe *svih* starijih. „Nezadovoljavanje jedne [...] potrebe retko može ostaviti druge netaknutim, i što je još značajnije, zadovoljavanje samo jedne od potreba najčešće nije optimalno rešenje (Medić i drugi, 2010: 15). Model pretpostavlja snažnu obrazovnu intervenciju u ostvarivanju *svake skupine prava podjednako i ravnopravno*. „Nove generacije starijih ljudi“ imaju potrebu integralne društvene podrške i korišćenje prava na obrazovanje za ostvarivanje svake od njih.

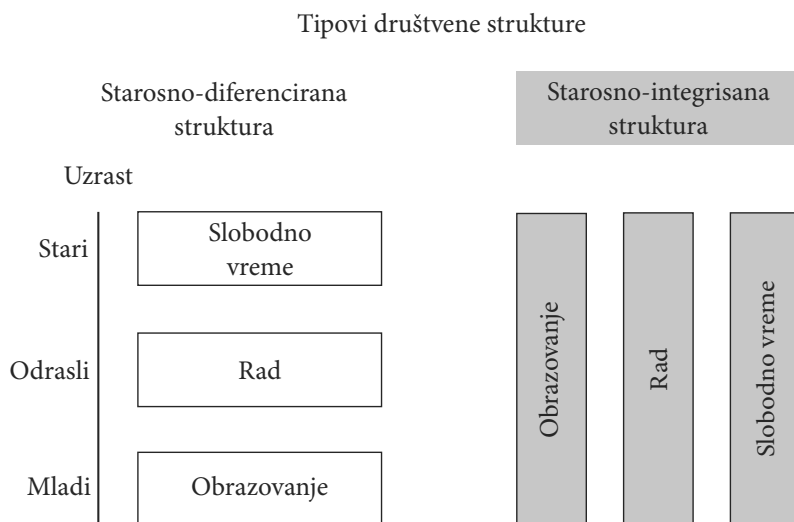
Ka definisanju integrisane obrazovne podrške starijima

Poredeći živote različitih generacija, jasno je da su se norme, standardi i obrasci funkcionisanja svih generacija potpuno promenili – tako ni stariji ne žive na način kako je to bilo samo jednu generaciju pre. Promena globalnog, socijalnog, ekonomskog konteksta u društvu, reflektovala se i na život i razvoj starijih, pa promene koje se dešavaju upravo u načinu života starijih stavljaju i pred obrazovanje potpuno nove zadatke. Time je izazov za potrebom učenja i obrazovanja starijih za uspešan i aktivan život u starosti značajno uvećan. Usložen život starije generacije značajno širi obim, ali i dubinu znanja koja su im potrebna za uspešno funkcionisanje.

Na potrebu opreza pri donošenju zaključaka o obrazovanju starijih ukazuje mnoga istraživanja – stariji su heterogena grupa, koja ne mora nužno imati mnogo zajedničkih osobina po kojima će se razlikovati od odraslih, generacije koja joj prethodi. „Sadašnje procene ukazuju na to da, verovatno, prva žena koja će doživeti 120 godina, trenutno ima 60 godina (i pred penzijom je). To znači da će postojati porodice sa roditeljima, decom i unucima koji će svi biti u penziji. Tretirati ih sve kao starije ljude, sa identičnim interesovanjima ili potrebama, bilo bi aspurdno“ (McNair, 2009: 28).

Rilijeva i Rili (Riley & Riley, 2000) tvrde da je društvena struktura savremenog sveta „starosno diferencirana“ – obrazovanje je namenjeno mladima i mladim odraslima, radno angažovanje je za ljude u srednjim godinama, dok su aktivnosti slobodnog vremena prioritet ljudi u starijem dobu. Oni predlažu idealnu društvenu strukturu koja bi bila „starosno integrisana“ (Grafikon 3).

Grafikon 3. Starosno diferencirana i starosno integrisana društvena struktura (prilagođeno prema: Riley & Riley, 2000)

U starosno-integriranoj strukturi obrazovanje, rad i slobodno vreme se posmatraju u odnosu ravnoteže tokom celokupnog životnog veka. Starosno-integrirana struktura može se definisati kao ona u kojoj se ne koristi starost kao kriterijum bilo ulaska, izlaska ili participacije u aktivnostima obrazovanja, rada, slobodnog vremena (Uhlenberg, 2000).

Kao doprinos razumevanju integrisane obrazovne podrške starijima, mi nudimo model u kome se obrazovanje prepoznaje kao ključni resurs za zadovoljavanje svih potreba starijih vezanih kako za rad i slobodno vreme, tako i za ostvarivanje tri osnovna prava starijih: prava na život u prirodnom okruženju,

prava na razvoj i očuvanje ličnih potencijala i prava na integrisan društveni život u zajednici. Integralni model socijalne zaštite, zasnovan na ostvarivanju ove tri skupine/kategorije prava, pretpostavlja snažnu obrazovnu intervenciju u ostvarivanju svake skupine podjednako i ravnopravno.

Integrirana obrazovna podrška za starije ne postoji kao koncept po sebi, već u zavisnosti od toga u kakvu se funkciju stavlja. Strategija o starenju RS (2005), u delu koji se odnosi na potrebu prilagođavanja sistema socijalne zaštite posledicama starenja, razmatra funkcije samo onog obrazovanja koje se može uključiti u preventivne i terapijske funkcije zaštite starijih ili pitanja vezana za potrebu obrazovanja o starenju i starosti profesionalaca koji pružaju usluge starijima (Medić, 2010). Upravo Model integralne socijalne zaštite u lokalnoj zajednici nudi okvir za približavanje mogućem značenju i razumevanju integrisane obrazovne podrške starijima, i to kroz usmerenost obrazovanja starijih kako na sva tri prava koja su polazišta u ovom Modelu, tako i njegovim usmeravanjem ka: samim starijima, neformalnim (porodica, prijatelji, susedi) i formalnim sistemima (profesionalci u različitim sistemima) koji se bave i pružaju usluge starijima, široj javnosti.

Obrazovanje je samo po sebi integrišući fenomen, on nosi integrativnost delovanja: ukoliko obrazovanjem podržimo ostvarivanje prava starijih na život u porodičnom-prirodnom okruženju, obrazovnom podrškom starijima i članovima njihovih porodica, ukoliko obrazovanjem podržimo razvoj kapaciteta starijih, to će i njihovo uključivanje i učestvovanje u životu zajednice voditi ka njihovoj stvarnoj integrisanosti i angažovanju u zajednici. Zadatak svih nas koji se bavimo različitim aspektima obrazovanja starijih (a to uključuje i same starije) jeste da na drugačiji način razmišljamo o ulozi znanja u životu onih koji su „ispunili svoj radni vek“. Tako velika promena povezana sa radnim angažovanjem povezana je i sa promenama u drugim životnim oblastima. Sigurno je da su nam potrebna i nova istraživanja kako bi se ponovo formulisale neke od naših dugo održavanih pretpostavki o životu u starosti (obrazovanje za život u porodici je sigurno jedna od tih oblasti u kojoj su naša znanja nedovoljna).

Iako demografski trendovi jasno ukazuju na starenje populacije, u najmanju ruku je tužno da se stariji ljudi radije opažaju kao teret zdravstvenih i socijalnih servisa, a ne kao potencijali učenici i oni koji doprinose društvu sa dugogodišnjim životom koji je ispred njih (Older People and Lifelong Learning: choices and experiences, 2008). Potrebno je da bolje razumemo načine na koje stari ljudi uče, da li su i kako ti načini drugačiji od učenja mladih, kako unaprediti učenje starijih, kako ih osnažiti da dele svoja znanja i veštine sa mlađim generacijama i da, za uzvrat, uče od njih. Takav potez bi nam pomogao da se približimo inkluzivnijem društvu u kom su svi oblici učenja vredni, stariji ljudi se visoko poštuju za doprinos koji pružaju, a učenje se istinski pr(epo)iznaje kao poželjni celoživotni proces.

Naročito u obrazovanju starijih, granice između života i učenja, između obrazovanja i iskustva, između druženja i učenja mogu biti fluidne i promen-

ljive. „I šta su, onda „primeri dobre prakse“ u obrazovanju starijih? Definisane od strane koga, za koga i prema čijim kriterijumima?“ (Percy and Withnall, n.d., 13). Prikazani primeri dobre prakse oslikavaju naše mišljenje o opravdanosti sledećih kriterijuma njihovog izbora: 1. Ne treba o starosti i starenju učiti samo (i tek onda) kad se dođe u ovu fazu životnog ciklusa – treba se obrazovno pripremiti i za ovaj tranzitni period života; 2. Obrazovanje svoje moći ne iscrpljuje u preventivnim obrazovnim programima za starije i obrazovnoj pripremi profesionalaca koji brinu o starijima – ono treba da bude usmereno kako ka samim starijima, tako i ka formalnim i neformalnim pružaocima usluga starijima i široj zajednici; 3. Obrazovanje starijih treba da se odnosi na sve starije, bez obzira na postojanje razlika među njima po različitim osnovama – životno iskustvo je ono po čemu su jednaki. U suprotnom smo u opasnosti da podržimo značenje „obrazovanja starijih“ koje Glendenning i Battersbi prepoznaju u „značenju običnog slogana koje služi raznim političkim strujama po potrebi“ (Glendenning and Battersby, 1990, prema: Percy and Withnall, n.d., 7).

Ukoliko se obrazovanje starijih posmatra u širem kontekstu, u obzir se moraju uzeti sve starije osobe i njihov potencijal za učenje, a ne samo one starije osobe koje žele ili su u mogućnosti da se obrazuju. To je nešto više od pozivanja na „pravo na jednako obrazovanje“ (kvazi-političkog stava) koje se temelji na konceptima jednakosti i pravednosti izvedenih iz pojmova relativne deprivacije starih ljudi. Umesto toga, „jednako pravo na obrazovanje“ ukazuje na „iste“ mogućnosti za sve, sa naglaskom na ljudskom dostojanstvu, ispunjavanju ličnih potencijala i promociji pravednosti prema svima. Obrazovanje starijih svakako treba da bude smešteno u okvire celoživotnog učenja. Ciljevi obrazovnog procesa su isti za sve, bez obzira na njihov uzrast – sadržaji mogu biti različiti, problemi mogu biti različiti, metode mogu biti različite. Ali, postoji jedna pretnja koja se ispoljava samo kod starijih osoba, a povezana je sa njihovim obrazovnim aktivnostima. To je pretnja od stereotipa u našem društvu, onih slika po kojima su stariji opaženi kao pasivni, neproductivni, nemotivisani, „neobrazovljivi“, oni u koje ne vredi ili je rizik obrazovno ulagati. Naše društvo je u prošlosti više cenilo starije ljude nego što to čini danas. Ipak, danas stariji ljudi žive duže, boljeg su zdravlja, imaju više obrazovanja. Paradoks je, međutim, da su mnogi stariji internalizovali ove stereotipe o sebi koje društvo ima; na taj način vrednosti i značenja koje ove stereotipi „pružaju“ postaju stvarnost. A „osim svoje zajednice, čovek nema drugog sveta“ (Bulatović, 2001: 34).

Literatura

- A Profile of Older Americans. (2015). U.S. Census Bureau, Current Population Survey, Annual Social and Economic Supplement. Administration on Aging. Dostupno na: http://www.aoa.acl.gov/Aging_Statistics/Profile/2014/13.aspx, preuzeto: 15.03.2015.
- Barro, R. J. and Wha Lee, J. (2013). A New Data Set of Educational Attainment in the World 1950–2010. *Journal of Development Economics*, Vol. 104: 184–198.

- Binstock, R. H. (2002). In memoriam: Bernice L. Neugarten. *Gerontologist*, 42(2): 149–151.
- Bredehoft, D. J. (2009). The Framework for Life Span Family Life Education Revisited and Revised. *The Family Journal*, 9 (2): 134–139.
- Bredehoft, D., Gesme, C. and Eckhoff, D. (2009). Human growth and development across the life span. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 131–141), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Bulatović, R. (2001). *Dodati život godinama*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu
- De Donder, L., Brosens, D., De Witte, N., Buffel, T., Dury, S., Smetcoren, A-S. and Verté, D. (2014). Lifelong Learning in Old Age: Results from the Belgian Ageing Studies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116: 513–517.
- Darling, C. and Howard, S. (2009). Human sexuality. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 141–153), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Erber, J. T. (2013). *Aging and Older Adulthood (Third edition)*. Oxford: Wiley-Blackwell
- Eurostat (1). Dostupno na: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Median_age_of_population,_2001%E2%80%9313_\(years\)_YB14.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Median_age_of_population,_2001%E2%80%9313_(years)_YB14.png), preuzeto: 14.05.2015.
- Eurostat (2). Dostupno na: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population_pyramids,_EU-28,_2013_and_2080_\(1\)_\(%25_of_the_total_population\)_YB14.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population_pyramids,_EU-28,_2013_and_2080_(1)_(%25_of_the_total_population)_YB14.png), preuzeto 14.05.2015.
- Eurostat (3). Dostupno na: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population_structure_by_major_age_groups,_EU-28,_2013%E2%80%9380_\(1\)_\(%25_of_total_population\)_YB14.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population_structure_by_major_age_groups,_EU-28,_2013%E2%80%9380_(1)_(%25_of_total_population)_YB14.png), preuzeto: 14.05.2015.
- Evans, K. (2006). The Rainbow Concept of Lifelong Learning. *British Educational Research Journal*, 32(3): 527–534.
- Family Life Education Content Areas. (2014). Dostupno na: https://www.ncfr.org/sites/default/files/downloads/news/fle_content_areas_2014_0.pdf, preuzeto: 17.03.2015.
- Formosa, M. (2013). Policies for Older Adult Learning: The Case of the European Union. In: J. Field, R. Burke, Cary Cooper (Eds.) *The SAGE Handbook of Aging, Work and Society* (pp. 461–477), London: SAGE Publications Ltd.
- Jacobson, L. A. (2009). Parent Education and Guidance, In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (173–180), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Kertzer, D. and Laslett, P. (1995). *Aging in the Past: Demography, Society and Old Age*. Berkeley: University of California Press.
- Kite, M. E. and Wagner, L. S. (2002). Attitudes toward older adults, In: T. D. Nelson (Ed.) *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (129–161), Cambridge: MIT Press.
- LARA – A Response to Ageing. Training package – Part 1, Part 2, Part 3. (n.d.). Dostupno na: <http://www.laraproject.net/>, preuzeto: 23.06.2014.

- Merriam, S. B. and Kee, Y. (2014). Promoting Community Wellbeing: The Case for Lifelong Learning for Older Adults. *Adult Education Quarterly*, Vol. 64(2): 128–144.
- Medić, S., Brkić, M., Vlaović-Vasiljević, D., Vulević, D., Mihić, M. i Obradović, V. (2010). *Strateško upravljanje integralnom socijalnom zaštitom u lokalnoj zajednici*. Beograd: Stalna konferencija gradova i opština.
- Medić, S. (2010). Obrazovanjem starih ka društvu za sve. *Gerontologija*, 2: 72–99.
- McNair, S. (2009). *Demography and Lifelong Learning, IFLL Thematic Paper 1*. Leicester: NIACE.
- Medić, S., Matejić-Đuričić, Z. i Vlaović-Vasiljević, D. (1997). *Škola za roditelje – socio-educativni program za porodicu*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- MacDermid, Sh. (2009). Work-family research: learning from the „Best of the Best“. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 65–69), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Milošević, Z., Medić, S. i Popović, K. (2013). Vrednosne razlike kao izazov u intergeneracijskom i interkulturnom učenju. *Andragoške studije*, 2: 41–67.
- Older People and Lifelong Learning: choices and experiences. (2008). *Teaching and Learning*, No. 58. Dostupno na: <http://www.tlrp.org/pub/documents/WithnallRB-58final.pdf>, preuzeto: 15.03.2015.
- Olshansky, S. J., Hayflick, L. and Carners, B. A. (2002). No truth to the fountain of youth. *Scientific American*, 286: 92–95.
- Olson-Sigg, E. and Olson, D. (2009). Interpersonal relationships. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 153–163), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Palmore, E. (2001). The ageism survey: First findings. *Gerontologist*, 41(5): 572–575.
- Percy, K. and Withnall, A. (n.d.). Good Practice in the Education and Training of Older Adults. Dostupno na: www.uni-ulm.de/LiLL/5.0/E/5.3/practice.html, preuzeto: 28.01.2015.
- Population Reference Bureau (2015). Dostupno na: <http://www.prb.org/Multimedia/Infographics/2014/world-population-datasheet-graphics.aspx#3>, preuzeto: 14.05.2015.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2012). *Katalog akreditovanih programa obuke u socijalnoj zaštiti*, Dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Katalog%20akreditovanih%20programa%20obuke.pdf>, preuzeto: 11.10.2014.
- Republički zavod za statistiku (1). *Anketa o radnoj snazi u Srbiji 2011. godine*, Dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/61/71/SB_550_ARS_2011_SAJT.pdf, preuzeto: 17.03.2015.
- Republički zavod za statistiku (2). *Anketa o radnoj snazi u Srbiji 2013. godine*, Dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/35/41/SB-578_ARS_2013-SAJT.pdf, preuzeto: 17.03.2015.
- Rettig, K. (2009). Family resource management. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 163–173), Minneapolis: National Council on Family Relations.
- Riley, M. W. and Riley, J. W. (2000). Age Integration: Conceptual and Historical Background. *The Gerontologist*, 40 (3): 266–270.

- Villar, F. and Celdrán, M. (2012). Generativity in Older Age: A Challenge for Universities of the Third Age (U3A). *Educational Gerontology*, 38: 666–677.
- Uhlenberg, P. (2000). Introduction: Why Study Age Integration?, *The Gerontologist*, 40 (3): 261–266.
- Walcheski, M. and Bredehoft, D. (2009). Internal dynamics of families. In: D. Bredehoft, M. Walcheski (Eds.) *Family Life Education – Integrating Theory and Practice* (pp. 123–131), Minneapolis: National Council on Family Relations.

INTEGRATED EDUCATIONAL SUPPORT FOR THE ELDERLY: TOWARDS THE NEW QUALITY OF EDUCATION OF ELDERLY

Zorica Milošević, Snežana Medić
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Abstract

Nowhere the field of education and the field of social protection are so closely connected as in the field of education of elderly. Integrality becomes the common denominator for both, education and social protection of elderly. Integrated educational support corresponds to the new, integrated model of social protection. Integrated model of social protection, based on the realization of three groups/categories of rights presupposes a strong educational intervention in achieving each group equally and equitably, as a support to realization of the right to live in the natural environment, the right to development and to the preservation of personal potential and the right for integrated social life in community. „New generations of elderly people“ have a need for integrated social support and the use of the right to education for the realization of each of them. The purpose of this paper is to seek the answers to the questions how and why „a new image of aging“ requires integrated support, how education can respond to that and which examples of good practice can be guidelines to its implementation.

Key words: education of elderly, integrated protection of the elderly, integrated educational support for elderly

PODACI O AUTORIMA

dr Slađana D. Anđelković, vanredni profesor Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

- slandjelkovic@gmail.com

dr Radovan Antonijević, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- aa_radovan@yahoo.com

dr Biljana Bodroški Spairosu, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- bbodroski@f.bg.ac.rs

dr Emina Hebib, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- ehebib@f.bg.ac.rs

Edisa Kecap, istraživač saradnik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- edisa.kecap@f.bg.ac.rs

dr Živka Krnjaja, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- zivka.krnjaja@f.bg.ac.rs

dr Snežana Medić, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- smedic@f.bg.ac.rs

Dubravka Mihajlović, istraživač saradnik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- dunja_mihajlovic@yahoo.com

dr Zorica Milošević, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- zmilosev@f.bg.ac.rs

Nevena Mitranić, master pedagogije

- nevena.mitranic@gmail.com

dr Milica Mitrović, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- mimitrov@f.bg.ac.rs

dr Lidija Miškeljin, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- lidija.miskeljin@f.bg.ac.rs

dr Dragana Pavlović Breneselović, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- dbrenese@f.bg.ac.rs

Kristina Pekeč, asistent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- kristina.pekec@gmail.com

dr Lidija Radulović, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Centar za obrazovanje nastavnika

- liradulo@f.bg.ac.rs

Mirjana Senić Ružić, asistent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- mirjana.senic@f.bg.ac.rs

dr Zorica Stanisavljević Petrović, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, Departman za pedagogiju

- zorica.stanisavljevic.petrovic@filfak.ni.ac.rs

Maja Vračar, diplomirani pedagog, Zubotehnička škola, Beograd

dr Nataša Vujisić Živković, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju

- nvujisic@f.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

005.6:37(497.11)(082)(0.034.2)

371.3(497.11)(082)(0.034.2)

ISTRAŽIVANJA i razvoj kvaliteta obrazovanja u Srbiji [Elektronski izvor] : stanje, izazovi i perspektive / [urednici Emina Hebib, Biljana Bodroški Sparious, Aleksandra Ilić Rajković]. – Beograd : Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, 2015 (Beograd : Službeni glasnik). – 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemska zahtevi: nisu navedeni. – "Institut za pedagogiju i andragogiju je u poslednjih pet godina realizovao projekat pod nazivom Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji (br. 179060, 2011–2015) koji je finansiralo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije" --> Predgovor. – Nasl. sa naslovnog ekrana. – Tiraž 200. – Sadrži bibliografiju uz svaki rad. – Abstracts.

ISBN 978-86-82019-91-6

a) Образовање – Управљање квалитетом – Србија – Зборници

b) Настава – Квалитет – Зборници

COBISS.SR-ID 219270924

ISBN 978-86-82019-91-6

9 788682 019916